

نقش روضه های خانوادگی در ترویج فرهنگ دینی

فاطمه روزبه کوشاهی^۱

چکیده

روضه‌های خانوادگی به عنوان یک سنت فرهنگی و مذهبی در جوامع اسلامی، به ویژه در ایران، نقش مهمی در ترویج فرهنگ دینی و انتقال آموزه‌های اسلامی ایفا می‌کنند. این مراسم‌ها، که معمولاً به یاد واقعه عاشورا و مصائب اهل بیت (علیهم‌السلام) برگزار می‌شوند و فضایی فراهم می‌کنند که در آن خانواده‌ها می‌توانند با هم جمع شوند، آموزه‌های دینی را به بحث بگذارند و از تجارب یکدیگر بهره‌مند شوند. این مراسم‌ها موجب تقویت پیوندهای خانوادگی و ایجاد حس همبستگی در بین اعضای خانواده می‌شوند. در این فضا، افراد می‌توانند به بررسی مسائل دینی و اخلاقی بپردازند و از تجربیات و دیدگاه‌های یکدیگر بهره‌مند شوند. بنابراین روضه‌های خانگی، به تقویت ایمان و آگاهی دینی در میان اعضای خانواده کمک می‌کنند و نسل‌های جوان را با تاریخ و فرهنگ اسلامی آشنا می‌سازند یافته‌ها نشان می‌دهند که روضه‌های خانوادگی می‌توانند به عنوان یک ابزار مؤثر در تقویت ایمان، آگاهی دینی و انسجام اجتماعی عمل کنند. پژوهش حاضر به روش توصیفی، تحلیلی و با استناد از منابع کتابخانه ای تالیف شده است.

کلیدواژه: روضه، خانواده، ترویج، فرهنگ دینی.

^۱ طلبه سطح دو، حوزه فاطمه الزهرا سلام الله علیها

مقدمه

در دنیای معاصر، با وجود تغییرات سریع اجتماعی و فرهنگی، حفظ هویت دینی و فرهنگی در جوامع اسلامی یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر به شمار می‌آید. یکی از مؤلفه‌های کلیدی در این راستا، مراسم روضه‌خوانی است که به‌عنوان یک سنت دیرینه در فرهنگ اسلامی، به ویژه در ایام محرم و صفر، همچنان در کانون توجه قرار دارد. روضه‌های خانوادگی، به‌عنوان بخشی از این مراسم، فرصتی فراهم می‌آورند تا اعضای خانواده به یادآوری مصائب اهل بیت (علیهم‌السلام) پرداخته و با بررسی آموزه‌های دینی، به تقویت پیوندهای خانوادگی و جامعه‌پذیرازند. این مراسم‌ها به دلیل فضایی صمیمی و معنوی که ایجاد می‌کنند، می‌توانند به‌عنوان یک بستر تربیتی مؤثر عمل کنند. در این فضا، اعضای خانواده می‌توانند به بحث و تبادل نظر درباره ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی و دینی بپردازند و با یکدیگر به تبادل تجربیات بپردازند. این تعاملات نه تنها به ارتقاء آگاهی دینی کمک می‌کند، بلکه احساس همبستگی و اتحاد را در بین اعضای خانواده تقویت می‌کند؛ از سوی دیگر، روضه‌های خانوادگی به‌عنوان یک ابزار مؤثر در مقابله با چالش‌های فرهنگی و اجتماعی معاصر، می‌توانند به حفظ هویت اسلامی و فرهنگی جامعه کمک کنند. با برگزاری این مراسم‌ها، نسل‌های جوان با تاریخ و آموزه‌های دین آشنا می‌شوند و این آموزه‌ها را در زندگی روزمره خود به کار می‌برند.

در پیشینه این پژوهش، مقالاتی در این زمینه و در ارتباط با موضوع پژوهش به صورت پراکنده نوشته شده است و هرکدام از این پژوهش‌ها به یک بحث در ارتباط با این موضوع پرداخته‌اند ازجمله در مقاله: اهمیت و جایگاه روضه‌های خانگی و آثار و فواید آن در ارتباط با کانون تربیتی مدارس، مولف: هادی مرادی فرهمند، 1403 در این مقاله به بررسی و تحلیل این امر مهم و به آثار و فواید روضه‌های خانگی و اثر گذاری آن در تربیت فرزندان در کانون خانه و مدرسه پرداخته است. در مقاله: بررسی آسیب‌های محافل خانگی با نگاه به جایگاه فرزندان در نظام تربیتی آموزش و پرورش، مولف: هادی مرادی فرهمند، 1403 در این مقاله در راستای پرداختن به همین دغدغه و به دنبال نوشتار دیگری تحت عنوان اهمیت و جایگاه روضه‌های خانگی و آثار و فواید آن در ارتباط با کانون تربیتی مدارس تدوین شده و آسیب‌های درونی و بیرونی ناظر به برگزاری محافل خانگی را مورد دقت و بررسی قرار داده است. در مقاله: فرصت‌ها و آسیب‌های روضه‌های خانگی، مولف: خبرگزاری رسا، 1400 در این مقاله به بررسی آسیب

های جلسات روزه خانگی از قبیل خرافه گرایی و سطحی نگری پرداخته است. ولی در این مقاله حاضر سعی شده است که ضمن پرداختن به مفاهیم این پژوهش، به نقش روزه های خانوادگی در ترویج فرهنگ دینی پرداخته شده است. بر این اساس ما در این پژوهش درصدد پاسخ به سؤالاتی هستیم که بیانگر و روشن کننده این تحقیق باشد از جمله:

1- نقش روزه های خانوادگی در ترویج فرهنگ دینی چیست؟

1- مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به بحث های اصلی لازم است کلمات کلیدی و تأثیرگذار را که در این پژوهش مطرح است مورد بررسی لغوی و اصطلاحی قرار داده شود تا با روشن شدن مفاهیم آنها، تبیین هرچه بیشتر بحث ممکن شود.

1-1- روزه

معنای آن در لغت، باغ، گلزار و بوستان است.¹ اما در اصطلاح معنای خاصی پیدا کرده که عبارت است از بیان مصیبت و حوادث کربلا که بر حضرت سیدالشهداء و خاندان اهل بیت علیهم السلام رفته است. امروزه مراسم روزه خوانی به یکی از مهم ترین مصداق های سوگواری امام حسین علیه السلام تبدیل شده است؛ به طوری که از مجالس سوگواری آن حضرت به روزه یاد می شود و به طور معمول به کار بردن آن برای دیگر خاندان اهل بیت علیهم السلام با افزودن قید است.²

2- اهمیت روزه

فراگیر شدن این واژه را می بایست پس از نگارش کتاب روضه الشهداء تألیف ملا حسین کاشفی سبزواری (درگذشته ۹۱۰ ه. ق) و بر گرفته از آن دانست. در آن کتاب گرچه از کتاب های مانند عیون اخبار الرضا

¹ دهخدا، لغت نامه، روزه، ص 12.

² همان.

شیخ صدوق، ارشاد شیخ مفید مطلب نقل شده است، اما بیشتر مطالب آن از کتب نامعتبر،^۱ مانند کنزالغرائب فی قصص العجایب، مبکیات، گل و هرمز، مقتل امام اسماعیل و... است.^۲

این کتاب را می‌توان نخستین اثری دانست که در مقتل نگاری به زبان فارسی نگارش یافته است. این کتاب با نثری شیوا و زیبا به جزئیات حوادث کربلا پرداخت، بدین سان کتاب یاد شده مورد اقبال ذاکران و مرثیه خوانان مجالس روضه امام حسین (علیه السلام) قرار گرفت، آنان از روی این کتاب وقایع کربلا را برای مردم می‌خواندند که از این روی به روضه خوان مشهور شدند. در دوره حکومت شاه اسماعیل صفوی (۹۳۰-۹۰۷ ه ق) خواندن کتاب روضه الشهداء در مجالس روضه امام حسین (علیه السلام) بیش از پیش رایج شد و حسین ندایی نیشابوری آن کتاب را در دو هزار بیت به نظم درآورد و آن را به شاه اسماعیل تقدیم کرد.^۳ از سوی دیگر، محمد بن سلیمان بغدادی معروف به فضولی بغدادی هم آن کتاب را به زبان ترکی ترجمه کرد و آن را حدیقه السعداء نامید.^۴

سابقه نام روضه به پیش از روضه الشهداء ملا حسین کاشفی است، کتاب روضه الواعظین، قتال نیشابوری (۵۰۵ ق) مربوط به چند قرن قبل از این اثر است که بخشی از آن نیز در بردارنده مقتل امام حسین (علیه السلام) است. به تدریج خواندن روضه از روی کتاب روضه الشهداء فراموش شد؛ زیرا روضه خوانان مطالب را حفظ کرده و در مجالس سوگواری می‌خواندند. گفتنی است، روضه الشهداء ادبیات ویژه خود را پدید آورد؛ ادبیاتی که چندان به بخش واقعی و تاریخی ماجرا توجهی ندارد و فقط حادثه را مانند پدیده ای ویژه، در قالب متونی خاص، به شکل داستانی، ادبی و روضه تصویر می‌کند. سابقه این ادبیات را می‌توان در قرن پنجم جست و جو کرد و آثاری چون لهوف سید بن طاووس، مثير الاحزان، ابن نماحلی و کامل شیخ بهایی نام برد.^۵

اصطلاح روضه برای مرثیه خوانی و ذکر مصیبت امام حسین (علیه السلام) در فرهنگ عامه به سرعت جای گرفت؛ به گونه ای که از مجالس سوگواری امام حسین (علیه السلام) و خاندان اهل بیت

^۱ افندی اصفهانی، ریاض العلماء، ج ۲، ص ۱۹۰.

^۲ جعفریان، تاملی در نهضت عاشورا، ص ۳۴۵.

^۳ جعفریان، صفویه در عصر دین، فرهنگ و سیاست، ص ۸۷۷.

^۴ همان، تاملی در نهضت عاشورا، ص ۳۳۹.

^۵ جعفریان، تاملی در نهضت عاشورا، ص ۲۳۹-۳۴۶.

(علیه‌السلام) با این عنوان یاد می‌شود. روضه خوان‌ها اغلب نظم و نثر را با هم ترکیب می‌کنند و به شیوه ای خاص بر بالای منبر به ذکر مصایب امام حسین (علیه السلام) و وقایع عاشورا می‌پردازند.

3- نقش روضه‌های خانوادگی

بی تردید فلسفه سوگواری امام حسین علیه السلام از فلسفه قیام ایشان جدا نیست. همان عاملی که موجب شد، امام حسین علیه السلام قیام کند و شهادت را با افتخار بپذیرد، دلیل و فلسفه ای برای اقامه سوگواری ایشان است. اگر آن حضرت برای زنده نگه داشتن اسلام، دفاع از آموزه‌های دینی و اقامه امر به معروف و نهی از منکر قیام کرد، تشکیل مراسم روضه خانوادگی برای آن حضرت نیز باید ابزاری برای تحقق و ترویج فرهنگ دینی، اقامه عدل و امر به معروف و نهی از منکر باشد. بنابراین، محافل و مجالس روضه‌های خانوادگی که این اهداف را دنبال نکرده، چنین خواسته‌هایی را برآورده نکنند و محتوا و جهت گیری درست نداشته باشند، با اهداف حسینی سازگار نیستند. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «ما مِنْ حَرَكَةٍ إِلَّا وَ أَنْتَ مُحْتَاجٌ فِيهَا إِلَى الْمَعْرِفَةِ»؛ «هیچ حرکتی نیست مگر این که تو در آن به شناخت نیاز داری».^۱ مجالس روضه‌های خانوادگی، زنده نگه داشتن اندیشه اهل بیت علیهم السلام و یادکرد فرهنگ آنان است. از این رو، می‌توان مواردی را نقش مجالس روضه‌های خانوادگی برای آن اهل بیت (علیه‌السلام) شمرد که مهم ترین آنها عبارت اند از:

۱. مبارزه با جهل و نادانی

یکی از نقش‌های روضه خانوادگی در ترویج فرهنگ دینی مبارزه با جهل و نادانی اعضای خانواده است. اصلی ترین فلسفه قیام و شهادت اهل بیت علیه السلام و یاران با وفایشان، مبارزه با جهل است. آنان درصدد بودند با این روش و برای حاکمیت ارزش‌های انسانی و اسلامی زمینه سازی کنند. امام صادق علیه السلام در حدیثی می‌فرماید: «وَبَذَلَ مُهْجَتَهُ فَبِكَ لَيْسَتْ نَقْدَ عِبَادِكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَ حَيْرَةِ الضَّلَالَةِ»؛ «خونش را به خاطر تو بذل کرد تا بندگان را از جهالت و سرگردانی و گمراهی بیرون آورد».^۲

^۱ ابن شعبه، تحف العقول، ص ۱۷۱.

^۲ طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۵، ص ۱۱۳.

از دیگر نقش روضه‌های خانوادگی در ترویج فرهنگ دینی، دوری از لذت و کام جویی است. از امام باقر علیه السلام و امام صادق (علیه السلام) روایت شده است: «در این روز [عاشورا] از کام جویی و لذت خودداری شود و مراسم عزا برپا گردد و از خوردن و آشامیدن تا زوال خورشید خودداری شود و بعد از آن غذایی به مقدار غذای فرد مصیبت دیده، مانند شیر خورده شود و از غذا و نوشیدنی گوارا و لذیذ استفاده نشود»^۱ ادب روضه چنین است که در روز عاشورا از خوردن غذا و آب تا عصر پرهیز شود و پس از عصر غذاهای ساده بخورند.

11. تسلیت گفتن به یکدیگر

تسلیت گویی‌ها و برنامه‌های سوگواری خانگی و روضه برای شهید کربلا، علاوه بر ریشه دارتر کردن باورهای ظلم ستیزانه و حمایت از مظلوم، صدای اعتراضی علیه دشمنان حق و ستمگران است. کانون‌های روضه به مکانی برای افشاگری، خط دهی، تجمع نیروها، شناخت افراد و شناساندن چهره‌های پاک تبدیل می‌شود.

مالک جُهَنی، درباره برپایی ماتم در روز عاشورا برای امام حسین (علیه السلام) به امام محمد باقر (علیه السلام) عرض کرد: «چگونه به یکدیگر تسلیت بگویند: حضرت فرمود چنین بگویند: «عَظَّمَ اللَّهُ أَجُورَنَا بِمَصَابِنَا بِالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجَعَلْنَا وَابِائِکُمْ مِنَ الطَّالِبِينَ بِثَأْرِهِ مَعَ وَلِيهِ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ»؛ «خداوند پاداش ما را در مصیبت حسین (علیه السلام) بزرگ بدارد و ما و شما را از خون خواهان او، در رکاب ولی خود مهدی علیه السلام قرار دهد»^۲.

12. بزرگداشت شعائر الهی

از دیگر نقش روضه خانوادگی در ترویج فرهنگ دینی بزرگداشت شعائر دینی است. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «ذَلِكَ وَ مَنْ يُعْظِمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ»^۳؛ «و هر کس شعائر الهی را بزرگ دارد این کار نشانه ی تقوای دل هاست.» شعار عبارت است از چیزی که نوعی اعلام وابستگی در آن

^۱ مفید، مسار الشیعه، ص 42-44.

^۲ کامل الزیارات، ص 326.

^۳ حج: 32.

وجود داشته باشد مانند شعار توأبین (یا لثارات الحسین). شعار از همان ماده ی شعور آمده است که مفهوم علم و درک در آن است و شعایر جمع شعیره به معنی علامت و نشانه است و لذا «شعایر الله» به معنی «نشانه های پروردگار» است که شامل سرفصل های آیین الهی و برنامه های کلی می باشد که انسان را به یاد خدا می اندازد.¹

¹ مکارم، تفسیر نمونه ج ۱۴ ص ۹۷.

نتیجه گیری

در این مقاله به آنچه که گفته شد به این نتیجه دست یافتیم که با توجه به اهمیت روضه‌های خانگی در ترویج فرهنگ دینی و تقویت پیوندهای خانوادگی، می‌توان با برنامه‌ریزی منظم و استفاده از راهکارهای مناسب، این سنت ارزشمند را حفظ و تقویت کرد و تأثیرات مثبت آن را در جامعه افزایش داد. روضه‌های خانوادگی به‌عنوان یک ابزار مؤثر در ترویج فرهنگ دینی، می‌توانند تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر جامعه داشته باشند. این مجالس نه تنها باعث تقویت ایمان و معرفت دینی می‌شوند بلکه روابط اجتماعی را نیز تقویت می‌کنند. با توجه به تأثیرات مثبت روضه‌های خانوادگی، می‌توان نتیجه گرفت که این مراسم‌ها باید به‌عنوان یک سنت فرهنگی و دینی مورد توجه و حمایت قرار گیرند تا بتوانند نقش مؤثری در حفظ و ترویج فرهنگ دینی ایفا کنند. در نتیجه، روضه‌های خانوادگی به‌عنوان یک نهاد فرهنگی و مذهبی، نقشی اساسی در ترویج فرهنگ دینی و انتقال آموزه‌های اسلامی دارند. این مراسم‌ها نه تنها به انتقال آموزه‌های دینی و اخلاقی کمک می‌کنند، بلکه باعث تقویت روابط خانوادگی و همبستگی اجتماعی نیز می‌شوند. با ایجاد فضایی برای گفتگو و تبادل نظر، روضه‌ها می‌توانند به حفظ و انتقال سنت‌ها و ارزش‌های انسانی کمک کرده و ایمان و باورهای دینی افراد را تقویت کنند. به طور کلی، روضه‌های خانوادگی نه تنها به‌عنوان یک مراسم مذهبی، بلکه به‌عنوان یک ابزار مؤثر در شکل‌دهی به هویت فرهنگی و اجتماعی جامعه عمل می‌کنند.

منابع

✽قرآن کریم

1-افندی اصفهانی، میرزا عبدالله، ریاض العلماء، ج 2، تحقیق: سید احمد حسینی، 1398.

- 2- ابن قولویه، جعفر، کامل الزیارات، نشر: دارالمرتضویه، 1356 ش.
- 3- ابن شعبه، حرانی، تحف العقول، نشر: 1363 ش.
- 4- افندی اصفهانی، عبدالله، ریاض العلماء، تحقیق: سید احمد حسینی، ج ۲، نشر: مطبعه الخیام، 1334.
- 5- بحرانی، یوسف بن احمد، الحقائق الناضرة فی احکام العتره الطاهره، قم، ۱۳۶۷-۱۳۶۳ ش.
- 6- توحیدی، محمدعلی، مصباح الفقاهه، تقریرات درس آیه الله خوئی، قم، ۱۳۷۷ ش.
- 7- جعفریان، رسول، صفویه در عرصه دین، فرهنگ و سیاست، نشر: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی سازمان انتشاراتی موسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه، 13.
- 8- جعفریان، رسول، تأملی در نهضت عاشورا، نشر: علم، 1399.
- 9- حرانی، ابن شعبه، گزیده تحف العقول، قم، دارالحديث، ۱۳۸۳ ش.
- 10- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، نشر: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، روزنه، 1377.
- 11- کشی، محمد، رجال کشی، ج ۲، نشر: موسسه نشر دانشگاه مشهد، 1409 ق.
- 12- صدوق، محسن، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، نشر: دارالرضی، 1369.
- 13- ضیائی، علی اکبر، فهرس مصادر الفرق الاسلامیه، ج ۱، بیروت، ۱۴۱۲ م/۱۹۹۲ ق.
- 14- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، دارالکتب الاسلامیه، قم، 1365.
- 15- معلم، محمدعلی، اصول علم الرجال بین النظرية و التطبيق، تقریرات درس آیه الله داوری، قم، ۱۴۱۶ ق.
- 16- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۴۴، نشر: اسلامیه، 1393.
- 17- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۱۷، نشر: صدرا، 1386.

18-نوری، حسین بن محمدتقی، خاتمه مستدرک الوسائل، قم، ۱۴۲۰-۱۴۱۵ق.